

Marit Kollstad
Amanuensis,
Høgskolen i Lillehammer
marit.kollstad@hil.no

Anne-Stine Dolva
Førsteamanuensis,
Høgskolen i Lillehammer
anne-stine.dolva@hil.no

Bjarne Dybvik
Høgskolelærer,
Høgskolen i Lillehammer
bjarne.dybvik@hil.no

Astrid Smedsrud Johansen
Høgskolelærer,
Høgskolen i Lillehammer
astrid.johansen@hil.no

Rullestolhåndball for alle

Hensikten med denne artikkelen er å beskrive forhold som muliggjør at spillere med og uten funksjonsnedsettelse kan delta på samme lag i rullestolhåndball. Artikkelen bygger på en studie med et kvalitativt forskningsdesign, inspirert av aksjonsforskning. Studien avdekker flere forhold av betydning for deltakelse. Arena, rullestolen, trenerens rolle, rekruttering og anerkjennelse av idretten framstår som vesentlige *eksterne* forhold. Samhold, identitet, mestring og spillernes kompetanse er *interne* forhold av betydning. Studien bidrar med kunnskap om hvorfor og hvordan det er mulig å delta i rullestolhåndball for spillere både med og uten funksjonsnedsettelse. Slik kunnskap er viktig i prosessen med å etablere rullestolhåndball i Norge. Det er også av idrettspolitisk betydning i arbeidet med å nå målet med idrettsmuligheter og deltakelse for alle.

Rullestolhåndball er en idrettsaktivitet der spillere med og uten funksjonsnedsettelse deltar på samme lag. Spilletets utbredelse de siste årene i enkelte land i Europa, deriblant Sverige, tyder på at dette fungerer. Denne artikkelen utforsker hvorfor og hvordan rullestolhåndball kan fungere for spillere både med og uten funksjonsnedsettelse. Den bygger på en studie som ble gjennomført i tilknytning til et arrangement for å gjøre rullestolhåndball kjent i Norge og stimulere til etablering av lag. Arrangementet var et samarbeidsprosjekt mellom vernepleiestudiet ved Høgskolen i Lillehammer, Norges Idrettsforbund (NIF) og rullestolhåndballaget H43 Wheelers fra Lund i Sverige. H43 Wheelers er et lag med lik fordeling av spillere av begge kjønn. Laget har spillere med og uten funksjonsnedsettelse, har en aldersspredning fra 10 til 64 år, og er etablert i en ordinær håndballklubb.

Bakgrunn

Rullestolhåndball sees i lys av funksjonshemmedes rett til og muligheter for deltakelse i fritidsaktivitet. Innledningsvis redegjøres for sentrale begrep og kunnskapsstatus på dette området.

Deltakelse i idrettsaktiviteter

Deltakelse for funksjonshemmede har bakgrunn i rettighets- og antidiskrimineringstenkning i samsvar med FNs menneskerettigheter, Verdens helseorganisasjon (WHO) og norsk lovverk. I regjeringens handlingsplaner for funksjonshemmede er full deltakelse et overordnet mål (NOU 2001:22). For å stimulere til deltakelse i fritidsaktiviteter, har Helsedirektoratet satt i gang en nasjonal satsning på et prosjekt som kalles «Fritid for alle» (www.fritidforalle.no). Full deltakelse innebærer like muligheter, valg og inkludering. Vi oppfatter dette som en relasjonell forståelse av begrepet funksjonshemming der utgangspunktet er individets interaksjon med omgivelsene. Funksjonshemming oppstår når det er et misforhold mellom personens funksjonsevne og eksterne forhold i omgivelsene. Funksjonsnedsettelse innebærer ikke nødvendigvis funksjonshemming. Med denne forståelsen bruker vi begrepet funksjonsnedsettelse i denne artikkelen.

Deltakelse som begrep kan ha ulik mening, og det er et begrep som har utviklet seg til en politisk ideologi med ulik forståelse avhengig av hvor og når det anvendes (Gustavsson 2004). Fraser (2009) anser anerkjennelse som et spørsmål om rettferdighet for å oppnå deltakelse på like vilkår. WHO definerer deltakelse som individets involvering i ulike livssituasjoner (involvement in life situations), og begrepet aktivitet som utførelsen av spesielle oppgaver eller handlinger (the execution of specific tasks or actions by an individual) (WHO 2001). Deltakelse på fritid omfatter både organiserte og selvorganiserte aktiviteter (Kollstad 2008), og kan omfatte fysisk aktivitet og idrett.

Deltakelse i fysisk aktivitet og idrett kan gi gevinster for alle mennesker. Forskning viser at funksjonshemmede får mulighet til å etablere vennskap, roller, utvikle ferdigheter, kompetanser, kapasitet, gruppe-

arbeide, problemløsning, håndtere følelser og oppnå mental og fysisk velvære, og aktiviteten bringer mening og hensikt i livet (Larson og Verma 1999, Law, King, King m.fl. 2006, Wilhite og Shank 2009). En rapport på oppdrag fra NIF og Olympiske og paralympiske komité (Elnan 2010) slår fast at visjonen for statlig idrettspolitik er idrett og fysisk aktivitet for alle, men at funksjonshemmedes deltakelse er begrenset og blant annet hindres av fysiske barrierer og mangel på tilgjengelighet, transport, informasjon, ledsagere og hjelpemidler. Tilgjengelighet forutsetter universell utforming, et avgjørende forhold som det har vært arbeidet lenge med i Norge. Universell utforming innebærer at bygninger, uteområder og andre anlegg utformes på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker på en likestilt måte. I tillegg kan sosiale barrierer som manglende kunnskap, fordommer og undervurdering av kompetanse hindre deltakelse (Elnan 2010). Noen vil også hevde at idretten speiler dominante verdier som prioriterer enkelte og marginaliserer andre, for eksempel kvinner og funksjonshemmede (Borg 2008).

En annen avgjørende faktor for deltakelse i fritidsaktiviteter har vist seg å være muligheten til selv å velge hvilken aktivitet en vil delta i (Kinney og Coyle 1992, Kollstad 2011). Valg av aktiviteter bygger på personenes interesser, på muligheter for å mestre aktivitetene, på deltakelse i et sosialt fellesskap og på omgivelser som gjør det mulig å utføre aktivitetene (Dolva, Hemmingsson, Gustavsson og Borell 2010, Kollstad 2011). Deltakere i fritidsaktiviteter inngår i et praksisfellesskap med en felles forståelse av hva man gjør og hva dette betyr for den enkelte og for fellesskapet (Kollstad 2008, Lave og Wenger 1991, Nilsen, Fauske og Nygren 2007). Manglende tilgang til selvvalgte fritidsaktiviteter gjør at mange ikke har denne muligheten til aktivt og meningsfullt fellesskap med andre. Slik som Mads (14) tydelig uttrykker det i på Si;D i Aftenposten: «Det er ikke de funksjonshemmedes skyld at det er noe feil med kroppen deres. Jeg synes at alle burde ha et like bra idrettstilbud» (Aftenposten, 14. september 2010).

Idrettsmuligheter og muligheter for deltakelse

Grunnverdiene i NIF er idrettsglede, fellesskap og helse. Idrett for funksjonshemmede var tidligere organisert i Norges Funksjonshemmedes Idrettsforbund, men en virksomhetsovertakelse til NIF ble gjennomført i 2008 og sikret en felles idrettsorganisasjon for alle. I dag har de ulike organisasjonsleddene i NIF ansvar for et tilbud til alle, noe som blant annet har til hensikt å gi bedre og flere tilbud til funksjonshemmede i deres nærmiljø. Elnan (2010) henviser til Nasjonal idrettsregistrering 2010, og antyder at 54 idretter er registrert med aktive funksjonshemmede deltakere.

Idrettsmuligheter for funksjonshemmede er beskrevet i ulike modeller, slik som for eksempel hos Nixon (2007). Han anvender begreper som «disability sports» og «sports segregation» som motpoler til «mainstream sports» og «sports integration». Slik vi forstår Nixon, vil for eksempel kjelkehockey, som er en spesielt tilpasset idrett for spillere med spesielle funksjonsnedsettelse, kunne defineres som «disability sport». Egne håndballag for funksjonshemmede ved siden av det ordinære håndballtilbudet kan defineres som «sports segregation», og idretter der funksjonshemmede deltar i det ordinære tilbudet som «sports integration». I Norge har begrepet handicapidrett vært anvendt på idrettstilbud for funksjonshemmede. Dette begrepet har vært utsatt for kritikk blant annet fordi det blander rehabilitering/habilitering og idrett (Wickman 2009). Riktignok trener mange funksjonshemmede med rehabilitering som mål (Grue 2001). Utfordringene med full deltakelse og inkludering dekes imidlertid ikke av disse idrettsmulighetene. Nixon (2007) argumenterer for at idrett for funksjonshemmede må bygge på to grunnprinsipper, nemlig rettferdighet (ikke hemming pga funksjonsnedsettelse) og at idretten må være inkluderende slik at funksjonshemmede får aksept og respekt fra andre utøvere og i samfunnet forøvrig. Han argumenterer for at begrepet «sports integration» kommer til kort fordi integrering som begrep fokuserer på hvordan de som er «annerledes» kan delta i etablerte aktiviteter, mens inkludering stiller krav til idretten og fellesskapet. Derfor mener han at begrepet «sports without disability»

vil være mer dekkende. Han mener at det er mulig å oppnå full deltakelse og inkludering dersom roller og krav samsvarer med utøvernes motivasjon, interesse og ferdigheter. Han peker videre på at rettferdighet er viktig; ingen skal ha fordel av sin funksjonsnedsettelse.

Relativt nylig har idrettsutøvere uten funksjonsnedsettelse begynt å delta i idrett som primært har vært tilrettelagt for funksjonshemmede slik som i rullestolidrett – og da som en slags omvendt integrering. Medland og Ellis-Hill (2008) undersøkte hva motivasjonen til disse utøverne kunne være, og et viktig forhold som ble avdekket var at de i utgangspunktet ønsket å delta i idrettsaktiviteter med sine funksjonshemmede venner. Samme studie viser også at forhold som utfordringer ved å mestre rullestolen var vesentlig, men også konkurransen og muligheten til å bidra til å utfordre samfunnets holdning til funksjonshemming.

Forskning viser at det er mange forhold som er av betydning for funksjonshemmedes deltakelse i idrettsaktiviteter. Det er imidlertid mer begrenset kunnskap om idrettsaktiviteter for deltakere både med og uten funksjonsnedsettelse, slik som rullestolhåndball. Elnan (2010) påpeker nettopp at det er behov for forskning som belyser funksjonshemmedes deltakelse i idretten. Målet med denne studien var derfor å utforske rullestolhåndball som idrettsaktivitet for å identifisere hvilke forhold som gjør at rullestolhåndball fungerer som idrettsaktivitet for spillere både med og uten funksjonsnedsettelse på samme lag. Forskningsspørsmålet var på denne bakgrunn: *Hvilke forhold kan gjøre det mulig for spillere både med og uten funksjonsnedsettelse å delta på samme lag i rullestolhåndball?*

Metodisk tilnærming

Studien har et kvalitativt design (Bogdan og Biklen 2003, Hammersley og Atkinson 1983/1995, Kvale 2001, Wadel 1991), og er inspirert av aksjonsforskning (Bogdan og Biklen 2003, Hummelvoll 2011, Mathisen 1976). Det finnes ulike definisjoner på og varianter av aksjonsforskning. Hovedtanken er å bruke vitenskapelige metoder for å utforske, forbedre og realisere

bestemte politiske og praktiske verdier gjennom en aksjon i samarbeid med dem som opplever problemet (Hummelvoll 2011, Mathisen 1976). Samarbeidet kan beskrives som et granskende, handlende fellesskap med forskere og deltakere, hvor det skapes ny kunnskap og endring i praksis (DePoy og Gitlin 1998, Mathisen 1976). Vi valgte dette som en strategi for å utforske mulighetene for å stimulere til etablering av rullestolhåndball i Norge. Forskingen er i seg selv en «action» (Bogdan og Biklen 2003). Ytterligere et steg i aksjonen vil være å gjøre ny kunnskap om temaet kjent gjennom publisering.

Aksjonen ble initiert som en prosjektpraksis ved vernepleierstudiet, og innebar planlegging og gjennomføring av et 2 dagers arrangement om og med rullestolhåndball på Lillehammer. Et granskende fellesskap ble etablert, med 4 studenter og en lærer/forskergruppe fra vernepleiestudiet ved HiL, H43 Wheelers med sin trener fra Lund, og en representant fra NIF. Forskningsprosessen var inspirert av Hummelvolls (2011) beskrivelse av forutsetninger for etablering av aksjonsforskning. Sentralt i dette prosjektet var: Et felles verdigrunnlag for å promotere rullestolhåndball som en idrett for alle, en felles erkjennelse og forståelse for behovet for en innsats på dette området, ønske og tro om forandring, og fokus på engasjement og felles innsats. Før vi beskriver hele datagrunnlaget, skal vi gi en kort beskrivelse av arrangementet.

Arrangementet

Et prinsipp i aksjonsforskning er at de som opplever et fenomen også er de som best kan utvikle det videre (DePoy og Gitlin 1998). I tråd med dette ble strategisk utvalgte personer til å promotere idrett for alle og rullestolhåndball spesielt invitert til arrangementet. I tillegg var lokale skoleklasser fra ungdomsskoler og videregående nivå, samt studenter fra høyskolen med og uten funksjonsnedsettelse invitert til å delta og prøve å spille rullestolhåndball.

Arrangementet ble innledet med et seminar i regi av NIF. Daværende idrettspresident Tove Paule presenterte NIFs satsning på inkludering og idrett for alle. Eva Skei, inkluderingskonsulent i Norges Håndballfor-

bund (NHF), la fram sine tanker om hvordan forbundet kan planlegge for etablering av rullestolhåndballag. Geir Arne Hageland kjent fra «Ingen grenser» på NRK, fortalte sin historie som dobbeltamputert og om betydningen av deltakelse i idrett. Etter seminaret ble rullestolhåndball presentert av H43 Wheelers. De demonstrerte både trening og spill. Deretter fikk alle interesserte mulighet til å spille. Avslutningsvis ble det arrangert en cup mellom H43 Wheelers, et lag fra høyskolen, et lokalt håndballag og et elitelag i håndball. Til stede på arrangementet var også representanter fra sentrale trenings- og idrettsmiljøer som Beitostølen helsesportssenter, Cato senteret og Sunnaas sykehus. Også Fritid for alle, NHF sentralt og region Innlandet var til stede.

Datagrunnlag

I aksjonsforskning defineres *prosessen* som forskning og *erfaringene som samles* som data (Bogdan & Biklen 2003). Deltakende observasjon står sentralt i aksjonsforskning, og forskerne deltok i både planleggingen, gjennomføringen, spillet og etterarbeidet. Prosjektet innebar både uformelt samvær med publikum, deltakere og spillere og mer formelle møter. Både deltakernes observasjoner og deres refleksjoner ble notert underveis. Notatene viser derfor både hva observatørene opplevde og deres tanker og ideer rundt forskningsspørsmålet. Slike notater danner ofte grunnlaget for analyse og tolkninger i aksjonsforskningen (Bogdan og Biklen 2003).

Det samlede datagrunnlaget besto av 1) Forskerens observasjons- og refleksjonsnotater fra alle faser i prosjektet både i Lund og Lillehammer, 2) et videoopptak fra arrangementet (studentenes dokumentasjon) som blant annet inneholdt intervjuer med deltakere, 3) opptak fra lokal TV og radio som var til stede og dekket arrangementet (som også inneholdt intervju med deltakere), 4) reportasjer og omtaler av arrangementet i papiraviser og nettbasert formidling, og 5) studentenes prosjektrapport (Alm, Støver, Vassmo og Østli 2011). Alle visuelle data (videoopptak, TV og radioinnslag) ble transkribert som forberedelse til analysen.

Analyse

Forskernes deltakende observasjon i tilknytning til arrangementet kan innebære redusert analytisk distanse til data, slik at både data og tolkninger blir preget av subjektive oppfatninger. Denne utfordringen vil ofte prege kvalitativ forskning (Bogdan og Biklen 2003). Vi tilstrebet derfor en særlig bevisst holdning til dette problemet, og i analysen konfronterte vi gjennomgående egne oppfatninger og mulige bias med det faktiske datagrunnlaget. Målet var å være åpne og reflektere til hva datagrunnlaget viste.

Hammersley og Atkinson (1983/1995) beskriver analyse som en møysommelig leting etter mønster som kan gi forståelse for det som utforskes. Det vi ønsket å utforske var hva som gjør deltakelse i rullestolhåndball mulig for personer både med og uten funksjonsnedsettelse. Analysen kan beskrives som en prosess som pågikk gjennom hele aksjonen, fordi tanker og ideer om deltakelse i rullestolhåndball ble diskutert underveis og påvirket vår forståelse. Hummelvoll (2011) argumenterer for at i praksisnær forskning kan forskeren sikre gyldighet og relevans ved å analysere og legge resultater fram for deltakerne både underveis og ved avslutning.

Analysen med systematisk strukturering av det totale datamaterialet tok imidlertid til etter arrangementet. Alle data ble gjennomgått og lest gjentatte ganger for å danne et helhetlig bilde, og for å eliminere data som ikke var essensielle for vårt forskningsspørsmål. På det sorterte datamaterialet fulgte vi stegene i analysearbeid som blant annet har vært beskrevet av Kvale (2001). Stegene er kondensering, kategorisering, strukturering, og deretter tolkning. Etter hvert avdekket vi forhold som fremmet deltakelse i rullestolhåndball. Disse ble markert og sammenlignet gjennomgående, i en fram og tilbake prosess.

Etiske overveielser

Arrangementet fikk bred dekning i lokale media, både før og under arrangementet. Deltakere ble invitert via annonsering i lokale aviser og med direkte invitasjon til skoler, brukerorganisasjoner, rehabiliterings- og habiliteringsmiljøer, håndballag og andre idretts-

miljøer. Siden datagrunnlaget derfor hovedsakelig ble samlet i det offentlige rom, var ikke alle deltakere klar over at de var gjenstand for forskning. Dette krevde stor etisk varsomhet. Datagrunnlaget er derfor anonymisert på personnivå. Et unntak ble imidlertid gjort for dem som holdt innlegg under arrangementet. Disse refereres med navn, ettersom de hadde en offentlig rolle.

Resultat

Denne studien ga bedre mulighet til å identifisere *eksterne* enn *interne* forhold. Eksterne forhold omfattet temaer som arenaen for spillet, rullestolen, trenerens rolle, forhold ved rekruttering og en aksept utenfra av rullestolhåndball som idrett. Interne forhold ble begrenset til deltakernes samhold og identitet, mestring og kompetanse og til spillernes glede og motivasjon.

Eksterne forhold

Arena

I Lund observerte vi at H43 Wheelers trener på samme arena som andre håndballag. Denne arenaen har universell utforming. Det var blant annet mange parkeringsplasser reservert for bilførere eller passasjerer som er rullestolsbrukere, hallen hadde tilgjengelighet for personer som bruker rullestol, og ikke minst var det lagerplass til rullestolene som ble brukt i rullestolhåndball. Arrangementet på Lillehammer foregikk også i en idrettshall med universell utforming. Data viser at hallen var godt tilgjengelig med rullestol. Mye snø kunne hindret adkomst til hallen, men bussen til H43 Wheelers kunne kjøre inn i en spesiell kulvert med direkte adkomst til spillehallen. Det fantes også heiser og tilrettelagte garderober for rullestolbrukere.

Både spillerne i H43 Wheelers og treneren fortalte at universell utforming er viktig for muligheten til å spille rullestolhåndball. Videre fortalte de at det betydde mye å trene og spille i en hall der det spilles håndball. Slik vi forstår det synes oppfatningen å være at en må spille der alle andre er. Både spillerne i H43 Wheelers og deltakere i rullestol som kom for å prøve under arrangementet, påpekte at adkomst og lokale-

ne fungerte godt for dem. Dette tolker vi som at hal- len dekker kravene til universell utforming, og at det- te er et avgjørende forhold for deltakelse i rullestol- håndball.

Rullestolen

I rullestolhåndball er rullestolen et redskap i spillet heller enn et hjelpemiddel, sa treneren for H43 Wheelers. H43 Wheelers brukte sportsrullestoler spesielt egnet for fart, smidighet og sammenstøt. Spillere og trener fortalte at vanlige rullestoler ikke egner seg til rullestolhåndball. Sportsrullestoler må være tilgjengelig. I tillegg til de sportsrullestoler som ble benyttet til egne spillere hadde derfor H43 Wheelers med seg nok sportsrullestoler til enda et lag til arrangementet.

Spillerne beskriver rullestolen som et verktøy for deltakelse som det kreves spesiell kompetanse for å mestre. Kompetansen består bl.a. i å manøvrere rullestolen i fart for å få flyt i spillet samtidig som spilleren sitter fastspent og skal håndtere ballen. Denne manøvreringen krever begge hender for fart og sving, og et våkent blikk for å legge strategi og unngå kollisjoner. Som i håndball for øvrig er rullestolhåndball fartsfylt. Det er fare for velt, fingre og hender er utsatt for skade mot hjulene og andre stoler, og støyen fra kollisjoner kan være både høy og metallisk. Vi observerte spillere med store fysiske funksjonsnedsettelse som mestret rullestolhåndball. Blant spillerne på H43 Wheelers var det vanskelig å se hvem som var daglige rullestolbrukere når de spilte. Samlet sett framstår rullestolhåndball som en krevende idrettsaktivitet.

Ferdigheter i manøvrering av rullestol var en fordel for deltakelse. Dette ble ekstra tydeliggjort under arrangementet da rullestolbrukere kom for å gjøre seg kjent med rullestolhåndball. Siden det deltok spillere både med og uten funksjonsnedsettelse var noen vant til å manøvrere rullestol i sin hverdag. Både observasjoner og intervjuer viste at mestring av rullestolen er en sentral kompetanse for de som anvender den til daglig, og en utfordring eller hemming for de som ikke har denne erfaringen.

«... koordineringen i stolen er ikke helt på topp. Jeg skjønner ikke helt hva jeg skal gjøre for å snu den veien jeg vil,

men det var veldig gøy å prøve» sa en av elitespillerne.

De som i tillegg hadde kunnskap om regler i håndball hadde ennå en fordel, og de utmerket seg gjennom å mestre spillet umiddelbart. Ett annet forhold som ble framhevet av flere spillere var at god styrke i kjernemuskulatur var en fordel for å få kraft bak pasninger og skudd.

Trenerens rolle •

Treneren syntes å ha en særlig posisjon i laget. Hun fortalte at ved siden av å trene laget, var viktige oppgaver å gjøre rullestolhåndball kjent, å rekruttere spillere, motivere, og å legge til rette for et fellesskap der det er rom for alle som vil være med å spille rullestolhåndball. Det var også mange andre funksjoner som skal utføres på laget. Ikke bare skal det spilles rullestolhåndball, men rullestoler og annet utstyr skal sørges for og få servise. Det beste med å ha et inkluderende lag sier treneren, er at alle er velkommen uansett funksjonsevner. Til nå har alle som har ønsket å være med fått plass på H43 Wheelers.

Et eksempel på trenerens rolle som tilrettelegger for at spillere kan utvikle sin kompetanse kan gjengis i følgende fortelling. En av spillerne på H43 Wheelers hadde så lett for å miste ballen. Det var et problem for laget. Han fikk med en ball hjem som lekse mellom treningene. Han skulle gå og bære ballen, stusse og leke med den. Han skulle først lære å fange ballen en gang, siden tre ganger osv. Noen måneder senere kom han tilbake og sa at han kunne klare å fange ballen over 1600 ganger uten å miste ballen. Foreldrene fortalte treneren at han hadde brukt hver dag til å øve, også da de reiste på ferie. Han hadde vært så motivert og fast bestemt på at dette skulle han mestre. Etter dette var han den gutten som aldri mister ballen.

Under trening og spill observerte vi at treneren understreket i ord og handlinger at rullestolhåndball var håndball på høyt nivå med krav til teknikk, regler og topp utstyr. Hun utfordret spillerne til å yte maksimalt, og var raus men rettfærdig i sine tilbakemeldinger. Under prøvingen av rullestolhåndball i arrangementet viste trener for H43 Wheelers et strukturert

opplegg med introduksjon til regler, oppvarming og lagspill.

Rekruttering

Laget rekrutterer spillere med og uten funksjonsnedsettelse (både fysiske og kognitive) som har lyst til å spille rullestolhåndball. Flere av spillerne med ervervet funksjonsnedsettelse har hatt erfaringer med idrett fra før. Spillere uten funksjonsnedsettelse var ikke rekruttert fra andre håndballag. Rekruttering har skjedd via demonstrasjon eller «prøva på», eller gjennom venner som spilte rullestolhåndball. Det betyr at venner med og uten funksjonsnedsettelse kan spille på samme lag. Treneren fortalte at et blandet lag også gir noen muligheter for å yte hverandre hjelp dersom det trengs. Både spillere og trener framhevet at alle spilte rullestolhåndball fordi de var interessert i idretten, det var morsomt, de mestret spillet og det sosiale var viktig. Alle opplevde at rullestolhåndball er en attraktiv idrett med fart og spenning som er morsom å være med på. Gjennom å spille rullestolhåndball fortalte de at gamle vennskap opprettholdes og nye oppstår.

Anerkjennelse av idrett

Rullestolhåndball skiller seg i prinsippet lite fra håndball ellers og spillereglene har få unntak. Både spillere og trener i H43 Wheelers fortalte at å spille rullestolhåndball er krevende og at de har fått mye ros for sitt spill. De understreket at de spilte på like forhold og konkurransemotivet var stort. Det generelle inntrykket fra de som prøvde rullestolhåndball under arrangementet var at det var utfordrende, og at gleden i spillet var stor. Utsagn som «kult» og «utrolig gøy» var gjennomgående. Fordi det opplevdes så utfordrende var alle deltakerne på arrangementet imponert over spillerne i H43 Wheelers. H43 Wheelers spillerne høstet anerkjennelse for spill på høyt nivå. Flere av de som prøvde rullestolhåndball ga uttrykk for at de kunne tenke seg å spille rullestolhåndball.

Under arrangementet møtte H43 Wheelers et elitelag i turnering. Mange hadde høye forventninger til dette møtet, og elitespillernes uttalelser viser både

respekt og anerkjennelse av rullestolhåndballen. Det ble tydelig at i denne sporten var det bare til begrenset hjelp å være en god håndballspiller på elitenivå. Utfordringene med både å håndtere rullestol og koordinere posisjonering, ball og medspillere ble annerledes og utfordrende for spillerne. Utfordringene utløste tilsynelatende mye pågangsmot, iver og glede. «Jeg synes det var dritkult» sa en av elitespillerne. En annen av elitespillerne supplerte: «Vi har det utrolig morsomt og har jo egentlig ikke sjanse i det hele tatt. Det står stor respekt av det de (H43 Wheelers) gjør. De er litt for rutiner-te for oss».

At en oppfatning endret seg fra skepsis til «kjempegøy» er et interessant forhold som ble observert flere ganger i forbindelse med at ungdomsskoleklasser eller grupper kom sammen med sin lærer for å prøve rullestolhåndball. En av vernepleierstudentene beskriver det slik i dokumentasjonsvideoen:

«Det som gjorde mest inntrykk på meg var at det var så mange som møtte opp, og at det var så mange som syntes det var her var skikkelig gøy. Selv om de var gående, og kom med en litt negativ innstilling, hvorfor skal jeg gjøre det – jeg kan da gå. Når de først satt i stolen og fikk prøvd syntes de det var kjempegøy. Det gjorde veldig inntrykk på meg.»

Ungdomskoleelevene kjempet og brukte mye krefter på å mestre rullestolhåndball. De opplevde utfordringen som gøy. Vår forståelse er at utfordringen med rullestolen var både morsom og krevende, og disse forholdene syntes å skape en respekt og anerkjennelse for rullestolhåndball.

Dette er tankevekkende fordi det beskriver hvordan forestillinger eller før-forståelser kan bli utfordret og endret gjennom deltakelse i aktivitet. Det understreker hvor viktig det er å tilrettelegge for deltakelse for alle. Interessant var det også at «prøvende» spillere og tilskuere forsøkte å identifisere hvem som «måtte» sitte i rullestol og hvem som ikke hadde funksjonsnedsettelse. Kommentarene viste at før-forståelser kunne bli utfordret. Noen ganger kom utbrudd som «jöss han kan gå» når noen hoppet ut av stolen for å gi den over til noen andre.

Andre interessante forhold omfattet det media-skapte bilde av arrangementet, og hva det offisielle

le idretts-Norge kommuniserte om rullestolhåndball som idrett. Lokale aviser, distrikts radio og TV beskrev rullestolhåndball som fartsfylt, morsomt og tøft, og som en idrett der utfordringene ble likestilt mellom spillere med og uten funksjonsnedsettelse. H43 Wheelers ble framstilt som et proft lag og en lokalavis meldte følgende «*håndballag for damer fikk prøve idretten og ble mektig imponert av H43 Wheelers*» (Lillehammer byAvis 13.01.11). Idrettspresident Tove Paule framhevet på seminaret og til media at NIF har et mål om idrett for alle. Hun berømmet studentene ved vernepleierutdanningen som tok et nasjonalt initiativ for å gjøre rullestolhåndball kjent i Norge. Hun understreket også at håndballforbundet hadde et ansvar for oppfølging. Inkluderingskonsulent i NHF, Eva Skei tok utfordringen: «*Vi må finne ressurser til å kjøpe utstyr og motivere klubber til å forsøke å komme i gang. Målet vi har satt oss er at vi innen to år skal ha etablert to lag som kan spille kamper mot hverandre.*» Slik vi tolker dette ligger det en anerkjennelse i NIF av rullestolhåndball som en idrett for alle som det er ønskelig å etablere i Norge.

Interne forhold

Samhold og identitet

Så vel trener som spillere i H43 Wheelers uttrykte stolthet over laget sitt. Spillere med og uten funksjonsnedsettelse syntes å ha identitet som utøvere av en krevende idrett der de fikk utnyttet sine styrker. De opptrådte som et samlet lag, de presenterte seg som håndballspillere som også hadde spilt noe utenlands. De fortalte om kamper mot elitelag i kvinne- eller herrehåndball, der de fikk tilbakemeldinger på at elitespillere opplevde dem som meget gode håndballspillere.

I spillet oppmuntret de hverandre og utfylte hverandre til tross for stor spredning i alder og funksjonsevne. Vi observerte hvordan de utnyttet hverandres kompetanser i spillet. For eksempel hvordan de fikk/tok roller på banen der de utnyttet det de var best på. De gav hverandre oppmuntrende tilrop på banen og var rause med anerkjennelse av hverandres styrker både på og utenfor banen. Vi tolker dette som en sterk lagånd. Dette samholdet var også noe studentens prosjektrapport trakk fram: «... *måten de forholder seg til*

hverandre på, måten de spiller på og holdningene deres, både generelt og til hverandre» (Alm, Støver, Vassmo og Østli 2011, side 9).

Spillerne opptrådte vennlig og inkluderende overfor alle som ville prøve under arrangementet.

En av rullestolbrukerne som kom for å prøve meldte tilbake at han syntes han ble inkludert på laget H43 Wheelers. Samtidig viste de sin styrke og kompetanse i lagspillet, spesielt i turnering med elitespillere. De var samstemte på at det var gøy å spille mot et norsk elitelag – og vinne.

Mestring og kompetanse

Datagrunnlaget viser at mestring av rullestolen er en sentral kompetanse i rullestolhåndball. I samtaler med spillere og trener ved H43 Wheelers kom det fram at rullestolhåndball krever å mestre både rullestol og et håndballspill som oppleves som gøy, krevende, tøft og fullt av fart slik vi tidligere har beskrevet i avsnittet om rullestolen. Å mestre er drivkraften og skaper motivasjon. Som Geir Arne Hageland så treffende uttalte: «*Rullestol blir en slags kompetanse og ikke en hemning*». Spillere uten funksjonsnedsettelse blir utfordret på nye ferdigheter og opplever dette som utfordrende og artig. At de har kompetanse som idrettsutøvere blir bekreftet når de blant annet er i stand til å slå elitelag.

Et annen interessant funn var at jenter og gutter som vanligvis ikke holdt på med idrett opplevde å mestre rullestolhåndball, mens de idrettsvante opplevde å måtte jobbe hardere enn de var vant til for å mestre. Det virket som det var andre kompetanser enn de «etablerte» som avgjorde om en mestret i rullestolhåndball – ofte til deltakernes egen forundring. For eksempel kan det kanskje være slik at selv om en ikke er god til å løpe, kan en være god til manøvrering av rullestol og har ballferdigheter. Treneren for H43 Wheelers bekrefter det samme og nevner i tillegg at spillerne ser ut til å få gevinst både for sosial kompetanse og egen helse. Hun nevner blant annet at spillere med funksjonsnedsettelse har blitt dyktigere til å mestre hverdagens gjøremål og tøffere til å delta i ulike aktiviteter.

«Utrolig morsomt»

En samstemt opplevelse av at rullestolhåndball er gøy viser seg gjennomgående i datagrunnlaget. Treneren for H43Wheeler formidlet også at spillegleden var den viktigste motivasjonen for hennes spillere. Spilleglede og latter ble også observert under arrangementet, og sitater fra media og video som har vært nevnt tidligere er utsagn som «kult», «utrolig gøy» og «vi har det utrolig morsomt». Ungdomsskoleelevene som i utgangspunktet var litt negative endret også oppfatning til å synes at det var kjempegøy. Vi tolker spillegleden som selvmotiverende og et resultat av flere forhold i spillet, både at det er krevende, fartsfylt, utfordrer andre kompetanser og er seriøst spill. Den beste måten å introdusere idretten på vil derfor trolig være gjennom å la folk få prøve å spille.

Diskusjon

Dette prosjektet hadde som mål å identifisere hvilke forhold som muliggjør deltakelse i rullestolhåndball på samme lag for spillere både med og uten funksjonsnedsettelse. Datagrunnlaget viser at flere eksterne og noen interne forhold har betydning for slik deltakelse. I det følgende skal vi på bakgrunn av resultatene diskutere deltakelse i rullestolhåndball, først om rullestolhåndball som idrettsaktivitet og dernest rullestolens betydning.

Rullestolhåndball som idrettsaktivitet

Studien viser at rullestolhåndball er en idrett som fungerer for spillere både med og uten funksjonsnedsettelser. Så vel spillere som trener uttrykte et sterkt lagfellesskap, med samhold og en felles identitet som deltakere i rullestolhåndball. Rullestolhåndball slik det her spilles, framstår som det Nixon (2007) betegner som «sport without disability». Spillerne har ingen avgjørende hemninger pga sin funksjonsnedsettelse, de får aksept og respekt fra både andre spillere og publikum. Etter vår forståelse formidler spillere på H43 Wheelers, deres trener og deltakerne idrettsglede og fellesskap. Det er noen av grunnverdiene i NIF. Slik sett framstår rullestolhåndball som en idrett som kan muliggjøre deltakelse, slik det overordnede målet

i regjeringens handlingsplaner er (NOU 2001:22). Vi identifiserte ulike eksterne og interne forhold som er av betydning for deltakelse i rullestolhåndball. Disse forholdene samsvarer med det Fraser (2009) beskriver som forhold som muliggjør deltakelse på like vilkår. Hun hevder at det er to ulike betingelser som må være innfridd, nemlig det hun kaller materielle eller objektive ressurser som sikrer deltakernes uavhengighet. Det vi har kalt eksterne forhold, slik som tilgjengelighet på arena, rullestol, trenerens rolle, rekruttering og anerkjennelse av idretten kan være slike objektive forhold. De interne forholdene som vi har beskrevet; samhold, identitet, mestring og kompetanse derimot, samsvarer med det Fraser (2009) kaller intersubjektive betingelser for deltakelse. I følge Fraser er både den objektive og intersubjektive betingelsen nødvendig for deltakelse på like vilkår. Vår studie har vist at dette gjelder for deltakelse i en idrettsaktivitet som rullestolhåndball.

Mer spesifikt, når det gjelder hvilke muligheter rullestolhåndball kan gi, samsvarer våre funn med mange av de samme trekk som andre studier av idrettsaktiviteter har identifisert. Rullestolhåndball gir mulighet for å utvikle sine handlingskompetanser i håndballspill, lagsamarbeid, vennskap, problemløsning, håndtere følelser og bringe mening i livet (Larson og Verma 1999, Law, King, King m.fl. 2006, Wilhite og Shank 2009). Selv om rullestolhåndball kan føre med seg bedre helse og funksjonsevne, var ikke rehabilitering det vesentlige, slik for eksempel Grue (2001) og Wickman (2009) har kritisert handicapidretten for. Spillerne i H43 Wheelers spiller ikke håndball for å rehabilitere en funksjon, det er håndballspillet som er hovedpoenget. Medland og Ellis-Hill (2008) fant at en viktig motivasjon for at mennesker som ikke bruker rullestol i det daglige holder på med rullestolidrett, er ønske om å være sammen med sine funksjonshemmede venner. Vår studie viser det samme. I tillegg finner vi at flere av spillerne ved H43 Wheelers har blitt rekruttert gjennom demonstrasjon av rullestolhåndball, der de har sett og prøvd å spille. Flere av spillerne startet fordi de likte idretten, også uten at de hadde venner i miljøet da de startet. Det forstås som at rul-

lestolhåndball i seg selv er en attraktiv idrettsaktivitet. Flere som prøvde å spille rullestolhåndball uttrykte ønske om å spille selv, det gjaldt både personer som var rullestolbrukere og ikke rullestolbrukere.

Ser vi på samholdet i laget, tolker vi det som at de gjennom å delta i en felles aktivitet inngår i et praksisfellesskap (Kollstad 2008, Lave og Wenger 1991, Nilssen, Fauske og Nygren 2007). Det innebærer at alle spillerne i H43 Wheelers har felles forståelse av hva det innebærer å være håndballspillere, og hva fellesskapet i H43 Wheelers betyr for dem. Spillerne har lik posisjon, men samtidig er de også forskjellige og utnytter forskjellig kompetanse. Slik skaper de samhold og identitet. Samhold som skapes gjennom deltakelse i felles aktivitet over tid har også vært beskrevet som at deltakerne skaper seg en samhandlingshistorie som er betydningsfull for anerkjennelse av hverandres kompetanser (Dolva m. fl. 2010). Fellesskapet i H43 Wheelers kan godt forstås utifra deres felles samhandlingshistorie, som de også referer til når de forteller om elitekamper de har vunnet og kamper de har spilt i utlandet.

Rullestolens betydning

Våre resultater peker på at rullestolen i seg selv er av avgjørende betydning for deltakelse. Den framstår som et redskap som utfordrer, motiverer og utjevner funksjonsforskjeller mellom spillere med og uten funksjonsnedsettelse. Wickman (2009) har beskrevet rullestolen i handikapidrett som hva sykkel er for en syklist. Dette samsvarer i stor grad med beskrivelsen i vår studie av rullestolen som et redskap som må mestres. Å mestre rullestolen i rullestolhåndball framsto som den største utfordringen for de som prøvde for første gang, med unntak av rullestolbrukere. Vi fant at denne utfordringen virket motiverende; den utløste både latter og glede, men også iver og pågangsmot. Medland og Ellis-Hill (2008) har også beskrevet at det å mestre rullestolen, i for eksempel basketball, er en utfordring som gir ekstra spenning og glede. Vår studie viser i tillegg at rullestolen ser ut til å endre på og utligne spillernes ferdigheter og forskjeller på en måte som gjør at forholdene for å mes-

tre rullestolhåndball blir mer like for alle. Når spillerne samtidig kjenner hverandre og hverandres kompetanse, og utnytter alles styrker i spillet skapes godt håndballspill og konkurranse.

På et overordnet nivå kan det virke betydningsfullt at rullestolhåndball anerkjennes som en idrett på linje med håndball for øvrig. Regjeringens mål om inkludering og deltakelse for alle i fritidsaktiviteter og idrettsforbundenes mål peker i retning av at rullestolhåndball anerkjennes som en del av den idrett håndball er en del av. NIF og NHFs deltakelse i prosjektpraksisen og på arrangementet kan tolkes som en bekreftelse på dette. At rullestolhåndball anerkjennes som håndball for øvrig betyr at laget er tilknyttet en håndballklubb, og trener og spiller på samme arena som lagene i klubben. Regler og spill bedømmes i hovedsak likt og treningsopplegg og mengde skiller seg lite fra andre håndballspillere uten rullestol. H43 Wheelers statuerer et eksempel gjennom at de har sin organisatoriske tilknytning til et lokalt håndballag.

En annen form for anerkjennelse er at omgivelsene ikke representerer barrierer for deltakelse. Vår studie viser at hjemmearenaen til H43 Wheelers og hallen arrangementet foregikk i var universelt utformet, og at spesialrullestoler var tilgjengelig for alle spillerne. Studier viser at forhold i omgivelsene kan medvirke til deltakelse (King m. fl. 2003, Kollstad 2011). Elnan (2010) beskriver fysiske barrierer, mangel på tilgjengelighet, transport, ledsagere og hjelpemidler som årsak til manglende deltakelse. Disse forholdene hemmet ikke deltakelsen i rullestolhåndball under arrangementet, og dette kan derimot betraktes som medvirkende til at deltakelse var mulig.

Elnan (2010) beskriver at manglende kunnskap, fordommer og undervurdering av kompetanse kan føre til at idrett ikke oppfattes tilgjengelig. Vi fant at så vel spillere og trenere ved H43 Wheelers som de som prøvde rullestolhåndball under arrangementet, oppfattet rullestolhåndball som en morsom, krevende og attraktiv idrett som er tilgjengelig for alle som vil spille rullestolhåndball. Det gjaldt personer både med og uten funksjonsnedsettelse. Vi fant også at media og det offisielle idretts-Norge skapte et bilde av rullestol-

håndball som en morsom og krevende idrettsaktivitet, og H43 Wheelers som et proft lag som til og med utfordret et elitelag. Arrangementet på Lillehammer fikk mye mediaomtale både i TV, radio og i aviser, og Norges idrettsforbund sto fram med en klar vilje til å stimulere til igangsetting av rullestolhåndball i Norge. Medland og Ellis-Hill (2008) framhever i sin studie at mediaomtale er viktig for å fremme idrettsaktiviteter med rullestol. De mener det vil fungere som en drivkraft til å bryte ned samfunnskapte barrierer slik som for eksempel negative holdninger, fordommer og diskriminering.

Konklusjon

Denne studien, som den første som utforsker rullestolhåndball, bidrar med ny kunnskap om enkelte forhold som muliggjør deltakelse i en idrettsaktivitet for spillere med og uten funksjonsnedsettelse på samme lag. Det mest interessant funnet er knyttet til rullestolen. For det første ser rullestolen ut til å medvirke til en utligning av ferdigheter og kompetanse, slik at spillere med og uten funksjonsnedsettelser kan delta. Rullestolen er et redskap for deltakelse i idrettsaktiviteten. For det andre oppleves mestring av rullestolen i spillet som krevende, men morsomt og ikke minst motiverende. Mestring av rullestolen blir dermed en form for redskapskompetanse. Andre funn handler om nødvendige forutsetninger for å spille rullestolhåndball, slik som tilgjengelighet på arenaen og at sportsrullestoler finnes for alle spillere. Studien viser at rullestolhåndball bør være organisert som en del av det ordinære håndballmiljøet for å oppnå anerkjennelse. Videre, som i all idrett, er det avgjørende å ha en kompetent og engasjert trener som ser muligheter heller enn begrensninger.

Hovedbudskapet i denne artikkelen er at rullestolhåndball framstår som en idrett med konkurranse som åpner for spill for alle; et fellesskap med og uten funksjonsnedsettelse. Kunnskap om forhold som muliggjør deltakelse for spillere med og uten funksjonsnedsettelse kan bidra i prosessen med å etablere rullestolhåndball i Norge. Om disse forholdene kan medvirke til etablering av idretten i Norge gjenstår derimot å se. Uavhengig av det, kunnskap fra denne studien bør være av idrettspolitisk interesse i arbeidet med å nå målet med idrettsmuligheter, valg og deltakelse for alle.

Takk

Takk

Prosjektet ble muliggjort med midler fra Gjensidige Stiftelsen, Sveriges Håndball forbund, Norges Idrettsforbund og Høgskolen i Lillehammer. En spesiell takk til H43 Wheelers og trener Carina Sacher. Sist, men ikke minst takk til vernepleiestudentene Kristin Alm, Marianne Støver, Marit Vassmo og Lene Østli som gjennomførte prosjektpraksisen i sitt 3. studieår.

SUMMARY

The purpose of the present article is to describe preconditions for enabling players with and without disability to compete together in the same team at wheelchair handball. It is based on a qualitative study, inspired by action research. The central external conditions for common participation were identified as: Design of the playing field, wheelchair, mentor roles, recruitment procedures and recognition of the sport. Several internal conditions are also important: Team connectedness and identity as well as individual competence and mastery of the game appear as decisive factors. This knowledge, gained from the study, helps explain why and how the practice of wheelchair handball including both players with and without a disability may be promoted. It may prove instrumental not only to the specific effort of establishing wheelchair handball in Norway, but also to the more general aim of providing sport and exercise opportunities for all.

REFERANSER

- Aftenposten** 14. september 2010.
- Alm, Kristin, Marianne Støver, Marit Vassmo og Lene Østli** (2011) *Prosjektrapport*. Lillehammer: Høgskolen i Lillehammer. Upublisert.
- Bogdan, Robert og Sari Knopp Biklen** (2003) *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods*. Boston: Allyn and Bacon.
- Borg, Elin** (2008). *Holdninger til funksjonshemmede i Norge 1999-2005*. Oslo: Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- DePoy, Elisabeth og Laura N. Gitlin** (1998) *Introduction to research* (2. utg). St. Louis, MD: Mosby.
- Dolva, Anne-Stine, Helena Hemmingsson, Anders Gustavsson og Lena Borell** (2010). Children with Down syndrome in mainstream schools – peer interaction in activities. *European Journal of Special Needs Education*, nr 25(3), 2010, side 283-294.
- Elnan, Ingrid** (2010) *Idrett for alle? Studie av funksjonshemmedes idrettsdeltakelse og fysisk aktivitet*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Fraser, Nancy** (2009) Sosial rettferdighet i identitetspolitikken tidsalder. *Agora*, nr 27(4), 2009, side 213-235.
- Grue, Lars** (2001) *Motstand og mestrings. Om funksjonshemming og livsforhold*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Gustavsson, Anders** (red) (2004) *Delaktighetens språk*. Lund: Studentlitteratur
- Hammersley, Martyn og Paul Atkinson** (1995) *Ethnography: principles in practice*. (2nd.ed.) London and New York: Routledge.
- Hummelvoll, Jan Kåre** (2011) Realisme i praksisnær forskning. *Sykepleien Forskning*, nr 3, 2011, side 288-291.
- King, Gillian, Mary Law, Susanne King, Peter Rosenbaum, Marilyn Kertoy og Nancy Young** (2003) A conceptual model of the factors affecting the recreational and leisure participation of children with disabilities. *Physical & Occupational therapy in Pediatrics*, nr 23(1), 2003, side 63-90.
- Kinney, William B. og Catherine P. Coyle** (1992) Predicting life satisfaction among adults with physical disabilities. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, nr 73(9), 1992, side 863-869.
- Kollstad, Marit** (2008) *Klare seg selv. Faglige utfordringer i arbeidet med unge funksjonshemmede*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kollstad, Marit** (2011) Fritidens muligheter. *Fontene Forskning*, nr 1, 2011, side 32-44.
- Kvale, Steinar** (2001) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Larson, Reed W. og Suman Verma** (1999) How children and adolescents spend their time across the world. Work, play and developmental opportunities. *Psychological Bulletin*, nr. 125(6), 1999, side 701-736.
- Lave, Jean og Etienne Wenger** (1991) *Situated learning. Legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Law, Mary, Gillian King, Susanne King m.fl.** (2006) Patterns and predictors of recreational and leisure activities among children with complex physical disabilities. *Developmental Medicine & Child Neurology*, nr 48(5), 2006, side 337-342.
- Lillehammer byAvis** 13. januar 2011.
- Mathisen, Thomas** (1976) Aksjonsforskning. I Aubert, Wilhelm (red) *Sosiologien i samfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget, side 11-19.
- Medland, Joan og Caroline Ellis-Hill** (2008) Why do able-bodied people take part in Wheelchair sports? *Disability & Society*, nr 23(2), 2008, side 107-116.
- Nilsen, Sigrun, Halvor Fauske og Pär Nygren** (2007) *Læring i felleskap*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Nixon II, Howard L.** (2007) Constructing diverse sports opportunities for people with disabilities. *Journal of Sport & Social Issues*, nr 31(4), 2007, side 417-433.
- NOU 2001:22.** (2001) *Fra bruker til borger*. Oslo: Arbeidsdepartementet.
- Wadel, Cato** (1991) *Feltarbeid i egen kultur. En innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: SEEK.
- WHO** (2001) *International Classification of functioning, disability and health: ICF*. Geneva: WHO.
- Wickman, Kim** (2009) *Dugliga subjekt på idrottslig arena – kollektiva föreställningar om Femininitet, maskulinitet och funktionsnedsettning*. Svensk Idrottsforskning, nr 18(1), 2009, side 31-33.
- Wilhite, Barbara og John Shank** (2009) In praise of sport. Promoting sport participation as a mechanism of health among persons with a disability. *Disability and Health Journal*, nr 2(3), 2009, side 116-127.